

“НА ДАНАШЊИ ДАН” – ИСТОРИЈСКИ АРХИВ И НИШКА ТЕЛЕВИЗИЈА

Апстракт: У десетогодишњој сарадњи Историјског архива и Нишке телевизије презентирана је архивска грађа чиме је, на посебан начин, скренута пажња стручној и културној јавности.

Кључне речи: Ниш, архив, архивска грађа, престоница, стара штампа, просветни посленици.

Скрајнут у Тврђави, чини се на маргини интересовања, тихо и ненаметљиво, Архив опстојава преко пола века верификујући време и догађаје. Попут пешчаног сата, зрнце по зрнце, слаже изворну грађу коју њено чедо, „Пешчаник“, презентује јавности за рад сопствене, али и обавезе према науци и култури.

До улаза у Тврђаву се може бучним аутомобилом. У саму Тврђаву не. Ту се застаје. Оdbaцује се свака техника и свакодневица. Ту се иде ходом прошлости, или ходом историјске збиље. А она, историјска збиља, сачувана у историјским документима, у свом изворном (духовном и физичком) лику сеже до половине 18. века, а у записима и много раније. За научнике, али и посланике културе изазов.

Том изазову није одолела Нишка телевизија. Вредност убаштињеног писаног блага, разумела је као

неисцрпну тему. Уз помоћ уредника, директора или новинара који је са посебним афинитетом успео да, заједно са радницима Архива, оком и камером завири у све кутке често необзнањене прошлости, настала је плодна и успешна сарадња. Из тог обостраног труда, изнедрена је препознатљива емисија: „На данашњи дан“ аутора Александра Рајског.

У част десетогодишњице Нишке телевизије, којој на овакав начин Архив честита јубилеј, али и у жељи да брижљиво припремани прилози у етар не оду, а зарад истине о догађајима које Архив слаже зрно по зрно, презентујемо колаж прилога који су настали као резултат професионалне сарадње, али и истаживачког рада.

Ниш, престони град

Само 8 година након ослобођења Ниша, сада већ Краљ Милан, за престоницу Краљевине бира Ниш.

Смештен у удобној резиденцији оријенталне архитектуре, наспрам које се већ уздиже зграда Окружног начелства у духу западноевропског стила, у престони граду Нишу, устројава се модерна држава која почива на законима.

Народна скупштина, 3. новембра 1880. године, у Нишу проглашава Закон о јавним берзама, којег лично потписује Његово Величанство Краљ Милан.

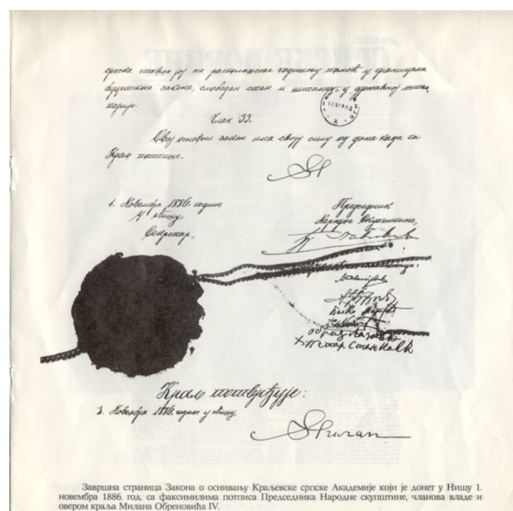
„Ради олакшања Земаљске трговине могу се у Краљевини Србији по одобрењу Министра народне привреде оснивати берзе за етапе, за хартије од вредности и разне монете.“

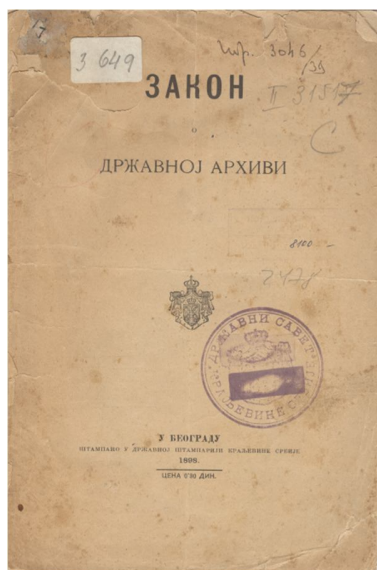
Одобрење за установљење берзе, министар ће давати „по саслушању трговинско – занатлијских одбора онога места где се хоће да оснује берза.“

У истом месецу, али 1. новембра 1886. године, Народна скупштина у Нишу утемељује установу највишег ранга: Краљевско – српску академију:

„Државна власт саслушава свуда мишљење Академије српске при давању, при одржавању или предузимању државне помоћи друштвима лекарским, пољопривредним, уметничким, правничким, учитељским, археолошким, богословским или национално – просветним као и друштвима за неговање књижевности и за ширење науке“, један је од чланова Основног Закона о оснивању Краљевско – српске академије.

Но, да не би Закона о Државној архиви који је донет 2. децембра 1898. године, такође у Нишу, трагови о основању многих институција не би постојали. Оригиналном издање Закона о Државној архиви није случајно у трезору Историјског архива у Нишу. А у њему стоји: „Државна архива је успостављена као засебно државно надлештво које стоји под врховном управом и надзором Министра просвете и њен је задатак да прикупља...“

Заиста историјски тренутак вредан пажње. У Нишу, тек што стиже локомотива, учени српски народ оснива Академију и устројава модерну државу на принципима закона.

април 2003. година

Зграда градоначелника

Историјски архив је установа која се дружи са временом прошлим.

Документа, фотографије или стара штампа редовно изнедре документовану причу.

Место на којем је данашња зграда у којој борави градоначелник града Ниша у улици „7. јули“ бр.2 има своју причу.

Та прича сеже до краја 18. века. На том месту, Хафис паша, заповедник Ниша од 1795. до 1805. године гради конак, удобну резиденцију муслиманских великодостојника, коју касније, 1860. године дограђује његов унук Бећир бег, по коме добија име Бећир бегов конак.

Двориште конака је красио шњдрван од мермера у турском китњастом стилу.

После ослобођења од Турака, конак откупљује Краљ Милан, претворивши га у летњу резиденцију, коју већ 1916. спаљују Бугари.

Убрзо, 30. јула 1924. године, гувернер југословенске Народне банке, Ђорђе Вајферт, на то исто место поставља камен темељац за зграду филијале Народне банке.

Зграду је пројектовао београдски архитекта Александар Јанковић, а нишка штампа је веома детаљно објављивала о почетку изградње Народне банке.

Зграда градоначелника, некад Нишка банка са оградом

Данашњем изгледу зграде недостаје ограда од кованог гвожђа, која је, чини се, отргнута и тиме нарушена укупна амбијентална визура.

јуни 2002. година

Краљевско - српска академија

Историја српске хрестоматије је препуна датума и година.

Не случајно, бирамо 1886. годину. Те 1886. године Ниш је престони град Краља Милана. У

њему, Краљ Милан утемељује најјачу научну установу: Српску Краљевску академију.

Јубилеј од 110 година је повод да се с дужним поштовањем подсетимо на само неке чланове Закона о оснивању Краљевско - српске академије, објављеног у зборнику закона и уредаба 1886. године:

чл. 1.

Под заштитом Краља Србије оснива се у престономе граду Краљевско – српска академија.

чл. 2.

Задатак је Академије:

Да науку обрађује и унапређује.

Да поставља и одржава здраве основе научноме раду.

Да обелодањује и изазива истраживања научна у природи, друштву и историјских споменика. Да потпомаже одомаћивање и развитак виших уметности.

Да удруженом снагом за напредак просвете извршује оно за шта је посебна снага недовољна.

чл. 3.

Према захтеву строгога и стучнога рада дели се Академија у четири реда:

Прво, Академија наука природних.

Друго, Академија наука философских.

Треће, Академија наука друштвених

Четврто, Академија уметности.

мај 1996. година

Димитрије – Миле Цветановић

Наше интересовање за прохујалим временом није само пука потреба за приповедањем. Тиме заправо потврђујемо не само Андрићеву мисао „о неодољивој жељи за причом и приповедањем“, већ и његову заиста необориву мисао да старе мостове никада не треба рушити док не буду саграђени нови.

Мостови, који нас управо спајају са временом прошлим, су, понекада, залутала, или сачувана, а потом брижно чувана документа.

Штампа, која је одсјај духа једног времена, најаутентичније говори о времену прошлом.

Шта више рећи о следећим записаним речима у „Нишким новинама“ из 1935. године, а поводом помена Димитрију Цветановићу:

„Два величанствена споменика националне свести поробљеног српског народа красе град Ниш. Велелепна Саборна црква и Саборна народна школа. То су два камена друга који блистају из оних мрачних дана робовања осветљавајући линије и путеве будућим нараштајима. Религија и просвета, руку под руку, крчиле су пут остварењу наших националних идеала.

Трећи, живи споменик и жива историја, овог периода био је омиљени чика Миле „даскал“. Цео свој живот и сву своју активност посветио је добру средине, околине и шире отаџбине. Цео његов рад просветни имао је више или мање успеха, што је зависило од јачине борбе изукрштаних интереса, чији је центар био Ниш. Борбе које је једновремено и вешто морао водити са турским властима и са грчко-бугарском пропагандом, па често и са несавесношћу и неразумевањем наших људи...“

Реч је заправо о најстаријем учитељском ветерану из Ниша Димитрију Цветановићу, који је још у поробљеном Нишу, успео да издејствује код надлежних турских власти извесне привилегије за свој просветни рад.

Учесник је у српско-турском рату (1877-1878). Добитник медаље за патриотски рад и медаље Светог Саве III реда.

Ваља из „Нишких новина“ дочарати још једну рефлексiju: „Твој дух одлетео је у регионе вечне светлости да ту прими од Свевишњег достојну награду. Твоје ће име за вечита времена бити златним словима уписано у аналима национално-просветне историје овога краја и дубоко урезано у срца и душе благородних нараштаја.“

јануар 1996. година

Нишки Саборни храм у пламену

У контексту догађаја, а након првог уводног прилога о Историјском архиву, у којем је речено да су житељи Ниша привржени вери и цркви, тема овог прилога би се могла назвати :

Велики нишки Саборни храм

Саздан је 18. октобра 1856. године, када је освећен темељ храма, а нестао је 12. октобра 2001. године у пламену попут упаљене свеће која мирно и достојанствено пламти.

Живео је 144 године, 11 месеци и 24 дана

Подигнут је поред старог или малог Саборног храма Светог Архангела, у жељи да исказе снагу наших предака и надвиси стари укупани храм који је оличавао понизност.

Извио се у висину које су турске власти оспоравале, али је сличио храмовима старих српских задужбина : Грачаница Високим Дечанима, јер су то Нишлије желеле. Пројектант здања је био Андреја Дамјановић.

Но, „Велика ствар не купује се за малу цену“, каже иконом Јован Поповић, који 1859. године упућује

апел народу за помоћ у корист изградње храма. Ово је најстарији документ у Архиву о Саборном храму.

„Народ из Кнежевине Србије је са одушевљењем давао помоћ у жељи да храм буде тако висок како би се видео из Сталаћа“ (М. Милићевић : „Краљевина Србија“)

Склад и лепота храма је нарушен 4. и 15. априла 1944. године када је страдао од савезничког бомбардовања.

Саборни храм после пожара

„Ново време“ – лист Недићеве владе објављује : „Саборна црква у Нишу, тешко оштећена, је сведок како терористи поштују највеће светиње“.

Детаљ у дворишту Храма после пожара

Звона која су 12. октобра 2001. године зазвонила и огласила слутњу трагедије постављена су 1937. године у новосаграђени звоник на висини од 27 метара.

Наш познати професор Богословије Димитрије Калезић је рекао : „Живот појединца и народа је ток, а континуитет Архива је његов траг“.

октобар 2001. године

Ускршњи празници

Ускршњи празници су свакако повод за нашу тему. Обично се почиње : „Христос васкресе“. Вазда је било тако.

Далеке 1944. године, 14. априла, на дан Велике суботе, Нишу је упућена језива честитка.

На запрепашћење јавности, савезници по четврти пут бомбардују Ниш. Неочекивани расплет ратног

исхода. Нишке новине препуне унезверених наслова :

- „Јуче је извршен четврти, најтежи терористички напад на Ниш“;

- „Саборна црква у Нишу, тешко оштећена, је сведок како терористи поштују највеће светиње“ ;

- „И овде су прошли "Ослободиоци"“

- „Савезници по четврти пут бомбардују Ниш у месецу априлу“

Много таквих наслова, много потресних слика о броју погинулих, о материјалној штети...

На стравичан приказ реагује се различито. Две истине и два аршина за премеравање људске трагедије.

Истина прва :

„Ново време“, лист Недићеве владе, 16. априла 1944. године освањује са ударним насловом : „Јуче је извршен четврти, најтежи терористички напад на Ниш“.

„Ниш је тешко погођен терористичким нападом англоамеричких авиона“, а у поднаслову: „Тренуци који се никад неће заборавити“ између осталог стоји: „Готово свака кућа порушена у Нишу је једна болна драма за себе... У улици близу Саборне цркве, најближи рођак једне породице, избежумљен од бола, пада поред рушевине зграде, где под гредама и циглама лежи пет чланова његове родбине. После ове несреће, он је остао сам“.

Биланс бомбардовања поражавајући: „Баченим бомбама скоро потпуно је уништен центар града у коме нема ниједног јединог војног објекта. Уништено је и цело подручје Црвеног крста, а нишко

гробље је потпуно испретурано, што показује да су бомбе бацане безобзирно, само у циљу терорисања српског мирног становништва, без везе са ма каквим војним или привредним циљевима“. (Ново време, 16. април 1944.)

Истина друга :

Поводом „савезничког“ бомбардовања, овога пута 20. октобра 1943. године, Месни одбор СКОЈ-а у Нишу констатује: „Било је бомбардовање фабрика. То је опомена савезника да не треба радити за окупатора већ се борити за слободу...“. (Ниш у вихору рата, стр.460) У даљем, телеграмском извештају за Београд се наводи: „...у нападу је учествовало око 50 четворомоторних бомбардера. Бомбардовање је било усмерено на железничку станицу Ниш, железничку станицу Црвени крст и аеродром код Ниша...

Напад је успео. Железничка станица Ниш је теже оштећена, железничка радионица и ложионица су скоро уништене“. (Ниш у вихору рата, стр.461)

Читајући истину прву и истину другу, човек мора да се запита: Која је заправо ту истина? За прве извештаче: “Ниш је претрпео велико материјално страдање са људским жртвама”, за друге: “Бомбардовани су стратешки циљеви. Напад је успео”.

април 1998. године

Свети Сава у Сићевачким подручјима

О познатим личностима се обично пишу књиге, воде полемике... О њима расправљају научници, академици...

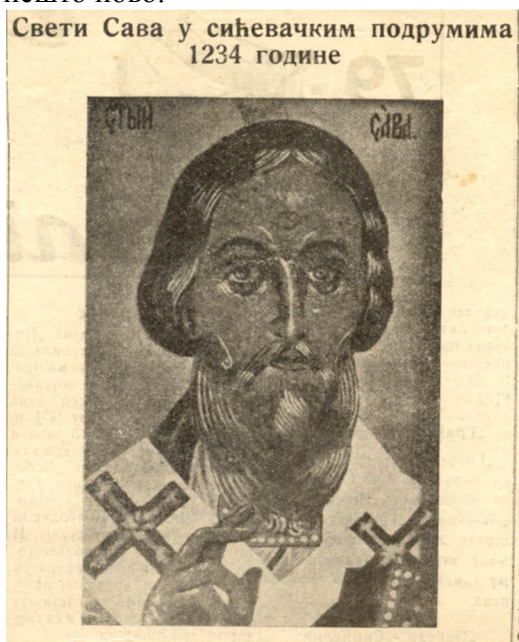
А после силних полемика и расправа остаје истина.

У мозаику познатих личности, коначно свако заузме своје право, недодирљиво место.

У зависности од времена, идеологије или политике, каменчићи сложеног мозаика се, не ретко, премештају.

Једина личност, која ће у мозаику светлих имена остати увек на истом месту је, без сумње, Свети Сава. Наш учитељ, духовни вођа, државотворац, лекар, ујединитељ, политичар, светац...

У старој штампи Свети Сава је и приказан у таквом светлу. Али штампа можда и не би била занимљива, ако се у њој не открије нешто ново.

„Нишке новине“ од 21. априла 1935.године објављују наслов:“Свети Сава у сићевачким подрумима 1234. године“.

Нека аутентични тада објављени текст сам открије смисао приче:

„У народу постоје многа предања о нашем великом просветитељу светом Сави. То је доказ да је успомена на њега увек била и остала жива у народној души.

Занимљиво је саслушати ову малу причу о светом Сави, коју и дан данас сељаци села Сићева препричавају међу собом.

1234. године св. Сава је кренуо на тегобан пут у Цари град. На путу се задржи у селу Сићеву и како је био жедан он сврати у сићевачке подруме који су се налазили поред Нишаве до садашње електричне централе.

Уморан, он затражи воде. Домаћица која се ту случајно нашла одговори да овде има само вина.

Свети Сава онда заатражи вина и при поласку благослови сићевачко вино.

Сићевчани, захвални своје великом путнику узму за своје крсно име св. Саву.

То је народна прича. Била она истинита или не, углавном и овде има места историјским истраживачима и пажњи научника.“

јануар 1996. година

Куфераши и хрватство у Босни

Стара штампа је збиља изазов.

Можда због тога што је она неумољиви сведок времена када је настала и што у сваком временом „запретеном“ тексту још увек има живота.

Листајући „Нишки гласник“ (18. фебруар 1923. год.) новинаре заиста можемо ослободити терета да новине живе само један дан и да завршавају у корпи за отпатке.

У установи, која вреднује сваку исписану реч, ма када она исписана, неким новинарским записима се напросто не може одолети. Нарочито онима који одишу свевременском актуелношћу.

Овога пута, вероватно због актуелности и данас, али и наука, наметнуо се наслов: „Куфераши и хрватство у Босни“.

Протагониста забележеног новинског текста је Нишлија. Анонимни Нишлија, а можда и потписани новинар (Б. Димитријевић), путујући за Сплит, 18. фебруара 1923. године, са тројицом Муслимана започиње причу. Један од њих којег су ословљавали са докторе, први је саговорник. Намах се намеће тема: Босна и Херцеговина-чија је то земља? На констатацију (Нишлије) да у Босни и Херцеговини има много Хрвата и латинице и да је подигнута бура на професора Стојановића професора Београдског Универзитета, који је пишући историју српског народа, рекао да су Босна и Херцеговина српске, саговорник, доктор, одговара:

„Јесте господине. Тачно ј, да су Босна и Херцеговина српске земље. Али - куфераши су у њих донели хрватство. До окупације ни у једној ни у другој се није знало за Хрвате, Срби, православни и Муслимани насељавали су огромну већину њихову, а нешто мало католика било је у равници око Мостара. После окупације, Аустрија је све чиновнике за Босну и Херцеговину врбовала из хрватских редова. Разлог за ово је био двојак: прво тај, што се у обема говорило српски, а други – да би се србизам сузбијао. И донекле се успело. Хрватски куфераши су донели

хрватство у Босну и Херцеговину. И данас ћете много Хрвата ту наћи, а нарочито по варошима. А како су сада они осетили југовину, нека Вас не чуди, ако једног дана буду тврдили, да је и Палестина –хрватска земља и ако тако продуже све док им се не узвикне: Јаваш, ефендум, ендек вар!“ (Полако, господо, јендек је испред!)

децембар, 1996. година

Аутор ТВ прилога је Мица Ђенић